

РОЗДІЛ 1

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

УДК 323.22/28+327.2:316.347.17.035.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.35.1>

РОСІЙСЬКА ІМПЕРСЬКА МАТРИЦЯ, ЇЇ САМОВІДТВОРЕННЯ І ПОДОЛАННЯ

THE RUSSIAN IMPERIAL MATRIX, ITS SELF-REPRODUCTION AND OVERCOMING

Буркало В.В.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології і державного управління
Ужгородського національного університету*

В статті проаналізована російська імперська матриця як онтологічна основа імперськості росіян. Показано, що вона є продуктом імперського еґо, яке не самоусвідомлюється імперцями, але є причиною відтворення матриці на індивідуальному (авторитарний лідер), груповому (еґоцентричні еліти) та колективному (масова імперська свідомість) рівнях. Розкрито атрибути матриці (образ «величі» задає російську імперську ідентичність, проявляється в самопрезентації, впливає на концептуальність матриці, повне ототожнення з нею, її радісне/травматичне емоційне переживання за експансії/розпаду імперії; потік імперського еросу крізь спотворений вміст імперського психічного деструктивно кваліфікує психічну енергію колективного еґо імперців), блокування нею самокритичної рефлексії, опір (розвінчання ілюзій імперців, усвідомленню ними їх етичного когнітивного дисонансу), засадничий негативний вплив на колективну психіку, історичний розвиток росіян, росії як імперії (її централізований, унітарно-імперський, антидемократичний авторитарно-тоталітарний характер з ґеноцидним відношенням до внутрішніх/зовнішніх «ворогів»), на відносини з сусідами, міжнародну безпеку.

Наголошено на екстеріоризації імперської матриці в 3-х імперіях росіян (царській, радянській, путінській), її варіативності (імперського образу, ідентичності, концептів, форм імперських переживань, поведінкових патернів), інваріантах. Стверджується, що збереження матриці – основа самовідтворення імперії, імперської психотравми, ресентименту, російського іредентизму, неоколоніальних воєн, технологічно оновлених, з більшими жертвами через цикл. Подолання матриці – необхідна умова зникнення російської імперії як політико-психологічного і етичного анахронізму. Катарсичний, радикальний варіанти її подолання уможливають звільнення від матриці, за консервативного залишається ймовірність імперського рецидиву, за реакційного – матриця зберігається з майже гарантованою ймовірністю війни чи поглинання сусідів в майбутньому як саморозгортання матриці в психічному імперців.

Ключові слова: імперія, росія, імперське еґо, російська імперська матриця, імперський інваріант, образ «величі».

The article analyzes the russian imperial matrix as the ontological basis of russian imperialism. It is shown that it is a product of the imperial ego, which is not self-aware of the imperials, but is the cause of the reproduction of the matrix at the individual (authoritarian leader), group (egocentric elites) and collective (mass imperial consciousness) levels. The attributes of the matrix are revealed (the image of "greatness" defines the russian imperial identity, manifests itself in self-representation, affects the conceptuality of the matrix, complete identification with it, its joyful/traumatic emotional experience during the expansion/disintegration of the empire; the flow of imperial eros through the distorted content of the imperial psyche destructively qualifies the psychic energy of the collective ego of the imperials), its blocking of self-critical reflection, resistance (to the debunking of the illusions of the imperials, their awareness of their ethical cognitive dissonance), fundamental negative influence on the collective psyche, the historical development of russians, russia as an empire (its centralized, unitary-imperial, anti-democratic authoritarian-totalitarian character with a genocidal attitude towards internal/external "enemies"), on relations with neighbors, international security.

Emphasis is placed on the exteriorization of the imperial matrix in the 3 empires of russians (tsarist, Soviet, putin's empire), its variability (imperial image, identity, concepts, forms of imperial experiences, behavioral patterns), invariants. It is argued that the preservation of the matrix is the basis of the self-reproduction of empire, imperial psycho-trauma, resentment, russian irredentism, neo-colonial wars, which are technologically updated, with greater casualties per cycle. Overcoming the matrix is a necessary condition for the disappearance of the russian empire as a political, psychological and ethical anachronism. Cathartic, radical options for overcoming it enable liberation from the matrix, under the conservative option, there remains the possibility of an imperial relapse, under the reactionary option, the matrix is preserved with an almost guaranteed probability of war or absorption of neighbors in the future as a self-unfolding of the matrix in the psyche of the imperials.

Key words: empire, russia, imperial ego, russian imperial matrix, imperial invariant, image of "greatness".

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Тривала агресія росії проти України в ХХІ ст. за інформаційної прозорості, після засвоєного досвіду двох світових війн про неприйнятність війни як форми взаємовідносин, неспроможність світських, релігійних міжнародних інститутів, організацій спільно приборкати агресора, їх квола реакція на очевидний абсурд щоденного терору з боку постійного члена Ради Безпеки ООН з правом вето – все це потребує осмислення прихованого в психічному росіян, що живить їх нелюдяність, періодично екстеріоризується, є загрозою Україні, планетарному миру при омані самоусвідомлення ними себе як високодуховного соціуму, а, отже, безкарного і «справедливо» діючого.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В українському політологічному дискурсі проблема російської імперської свідомості не була донедавна активно досліджувана. Поняття «імперія», «імперська свідомість», «імперці», «імперськість», їх природа, специфіка функціонування, політичний вимір імперськості були обмежено представлені в дослідженнях. Широко вживане поняття «імперіалізм» за СРСР було позначкою найбільшого зла і загрози для комуністичної авторитарної системи. Воно маркувало імперську природу як щось чужорідне радянській/російській ментальності, те, що належить «ім», чужинцям, чи скоромовкою приписувалось царату, еліті капіталу, від чого вільні «ми» – «гуманісти», «інтернаціоналісти», «трудящі», з чим боремось. На рівні понять у масову свідомість індоктринувалась ідея неімперськості росіян, їх нібито «інтернаціоналізм», який розвінчує антигуманну природу імперськості. Відтак, ті, хто проти імперіалізму, де-факто не можуть бути імперцями. Така дуальна логіка закріплювалась риторикою інтернаціонального виховання, а по суті – імперської природи російського націоналізму. Через такі нехитрі підміни-кліше свідомість інших національностей втрачала внутрішню опірність зовнішньому насиллю, свою індивідуальність, стаючи інструментом імперських ігр, агресії.

Імперія не подавалась як форма державно-територіального устрою, окрім унітарної, федерації, конфедерації. Частково тому, що імперія маскується під федерацію, як СРСР, росія. Лексеми «союз», «російська федерація» – це ідеолого-маніпулятивні симулякри, що вуалюють імперську суть росії, росіян. Вуаль ілюзій дозволяла в незалежній Україні глорифікувати імперців пам'ятниками Катерині II в Севастополі, Одесі, а їх капіталу впливати на всі сфери українського соціуму, блокувала наукове проникнення крізь завісу цих ілюзій, заважаючи науковій постановці

низки проблем, євроінтеграції, психологічній, військовій готовності влади, соціуму до можливої агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні науковці М. Гаген, Д. Гірш, Дж. Госкінг, М. Дойл, А. Каппелар [13], Д. Лівен, Т. Мартін, Ф. Райт, Ф. Тенбрук, Ч. Тіллі, А. Мотиль [11; 12], Е. Бояновська, Є. Томпсон, Р. Шпорлюк) в поліфонії дослідницьких підходів, стратегій, дискусійності окремих висновків досліджували природу імперій в розмаїтті її виявів. В 1916 р. імперськість росії як в'язниці народів та ймовірної «ліберально капіталістичної» «Великої Росії», яка «не віщує ніякого визволення, а лише нове закріпощене» в «ліберально конституційній формі» [1, с. 5-6] і потребу в її подоланні (імперія – «delenda est!») [1, с. 10]) добре розумів О. Бочковський. А І. Пулюй в 1915 р. вважав, що без України «було б знищено зазіхання Росії на всесвітнє панування» [14, с. 15]. Натомість в Україні сугестивний вплив імперії блокував: чітке усвідомлення науковцями СРСР як імперії, коли «наукова історіографія ... все ще здебільшого базується на традиційному ... погляді, що а рїогі виключає імперську суть СРСР» [6, с. 201]; в літературі компаративістику, зокрема вияв альтернативності антиімперського та імперського дискурсу у Т. Шевченка та А. Пушкіна. Р. Харчук наголосила, що «В. Панченко у статті 2017 р. «Шевченко vs Пушкін. Поезія на позвах з ідеологією імперськості» зауважив: ця тема в Україні перебуває поза сферою наукового дослідження» [15].

Для Л. Нагорної (2010) «імперський чи не імперський статус Росії та СРСР» – «складне питання» [13, с. 104], адже «щодо СРСР як імперії діапазон думок надзвичайно пістрявий», «з масштабним переглядом ... імперського концепту ... й його придатності до аналізу радянського досвіду національної політики». Авторка переконувала, що «спільнота незаангажованих істориків починає інстинктивно відчувати, що жупел «радянського колоніалізму» значною мірою був і є ідеологічним витвором» [13, с. 105]. Погляди російських науковців-лібералів, з їх жалем за незаконічний розпад СРСР, аргументами про нібито позитивну дискримінацію неросійських народів, від якої потерпали росіяни як жертви імперій, і що росіяни готові були «іти на жертви заради інтересів інших національностей», хоча їм як спадкоємцям імперії треба осмислити репресивність імперій, а сусідам імперців належить усвідомити і позитиви імперії, окрім травм, трагедій – такі імперські сентенції Л. Нагорна кваліфікувала як «зважені підходи» [13, с. 106], протиставляючи їх російським відвертим шовіністам. Наголосивши на прозорливості висновків О. Мотіля про «повзучу реімперіалізацію» Росії [13, с. 101], авторка загрозу вбачала в застарілому антиколоні-

альному дискурсі в Україні, замість бажаного, на її думку, постколоніального, закликаючи «змінити тональність наукових і політичних «деколонізаційних» дискурсів», відійти від зацикленості «на певній системі «своїх» цінностей і нерозуміння складних взаємозалежностей держав, народів, індивідів у світі, що глобалізується» [13, с. 112]. Компаративістський ж аналіз системи цінностей українців і росіян, їх політичних утворень дозволив М. Михальченкові (2011) константувати: імперська ідея, що набрала манакального характеру, та ідея історичного реваншу є об'єднуючими ідеями для росіян; «великодержавний шовінізм – своєрідна релігія, яку зміцнюють освітньо, законодавчо, пропагандистськи, економічним тиском, тощо» [10, с. 7]; значна частина росіян прагне імперського статусу і підтримуватиме будь-яке розширення імперії, першочерговими цілями якої є Україна і Білорусь [10, с. 13]; українці мають антиімперські настрої та цінності [10, с. 14]. Тож голоси науковців про імперські загрози Україні лунали, «навіть писали аналітичні довідки для українських органів державної влади та місцевого самоврядування» [16]. Напад росії в 2014, 2022 р. посилив увагу до імперської суті росіян. Філософи (Є. Бистрицький, С. Грабовський, О. Гринів, С. Дацюк, В. Кебуладзе, І. Лосєв [9]), політологи (М. Михальченко, В. Бушанський, Н. Наталіна), психологи (В. Васютинський, Р. Кечур), історики (Л. Гриневич, Є. Бєвзюк, М. Дорошко), літературознавці (В. Агеєва [4], В. Панчук, Р. Харчук, М. Шкандрій), політична журналістика, експерти почали більш фокусовано аналізувати імперську проблематику, імперську природу росії, СРСР [6; 12], свідомості росіян, ідеологію [3], матричні зразки «класиків» їх літератури [15]. Зрештою, прийнято Закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» з правовою артикуляцією понять «пропаганда російської імперської політики», «російська імперська політика», «русіфікація», «символіка російської імперської політики», «поневолені народи Російської Федерації», «українофобія» [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри наявні наголоси на матрицю [4; 5; 15; 20], потребує прояснень усвідомлення її глибинної структури, що віками відтворює російські імперські інфекційні штами. **Мета** статті – розкрити матричну природу російської імперськості як атрибутивну властивість багатовікового російського експансіонізму, варіативність російської імперської матриці, її інваріантність, можливість подолання. Відповідно завданнями є: охарактеризувати провідні сфери російської імперськості в їх аспектуальності; розкрити сутність російської імперської матриці, її складники, варіативні прояви; проаналізувати

наслідки впливу імперської матриці на політико-психологічне буття росіян, їх відношення до сусідів; виявити інваріантну природу, загрози, ймовірність подолання матриці за різних варіантів імперського розвитку сучасної росії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Імперія щодо державно-територіального устрою включає, як відомо, метрополію – центр прийняття стратегічних рішень, та колонії, міра суб'єктності яких визначається мірою сили примушування центру, можливостями еліт, самосвідомих членів меншин колоній чинити внутрішній і зовнішній опір свавіллю еліти метрополії.

Структурно імперія має свої політико-управлінські, економічні, соціальні, культурологічні виміри в їх філософсько-світоглядній, психолінгвістичній, етичній, естетичній, релігійній, технологічній, тощо аспектуальності. Добровільність, демократія і імперія – несумісні. Насильство як атрибут імперії потребує акторів – імперців, носіїв імперської свідомості, тих, хто: а) є її активними ідейними натхненниками (теоретики, військово-політичні стратеги, аналітики), обґрунтовує нагальність, безальтернативність імперського модус вівенді – способу існування; б) здійснює насильство (диктатор, еліта, армія, силовики), є провідниками (функціонери), з їх *modus operandi* – способом дій (типовим набором звичок, манери робити, способу функціонування), що відображає психологічний профіль імперських практик; в) приймає таке насильство як норму, підтримує «своїх» (маса), є пасивними співучасниками імперських практик. Імперство – стан масової імперської свідомості, «імперськість» (англ. *empireness*) – характер, якість цієї свідомості як претензії імперців на імперський контроль, гегемоністське підкорення інших, панування [18, с. 20], «демонстрація влади над долею» [17, с. 60].

Сила – засіб примушування іншого і вимагає агресивної волі. Така воля концентрується в лідера та невеликої правлячої еліти. Отже, в політичному відношенні імперія – це авторитарна влада на чолі з авторитарним лідером та правлячою елітою, які користуються вигодами існування імперії [12]. Влада вибудовується за жорстким ієрархічним принципом, з ідеологічним (монархізм, комуністична доктрина чи «руській мір») виправданням. Жорсткий централізм влади (через монарха, КПРС чи через концентрацію вертикалі влади в президента) – неодмінна риса російської імперської свідомості та практик. Економічно імперія – це перманентна експансія, захоплення людських, природних, інтелектуальних, культурних, фінансових, технологічних [10, с. 13] ресурсів колоній для власного, зазвичай екстенсивного розвитку, прив'язка до метрополії [12] і диспропорції щодо колоній як риса розвитку. Соціально – це перерозподіл ресурсів для соціальних груп, які є соціаль-

ною опорою імперії (дворянство за царату, партноменклатура, робітничий клас в СРСР, олігархія в Росії) та забезпечують її владну стабільність (чиновництво, спецслужби, армія, поліція). Імперія забезпечує переваги домінуючому російському етносу (житлові, кар'єрні, освітні), мешканцям центру (Москва, Петербург, міському русифікованому населенню за СРСР). Столиці і міста, переважно європейської частини мають преференції щодо регіонів. Дотації Чечні – це імперський раціоналізм «меншої ціни» за психологічну покору імперії, спроба відкупу за геноцид чеченців, стерті міста у 2-х війнах (1994–1996, 1999–2009 р.).

Імперія як штучний ідейно-культурний конструктор політичної архаїки – це насильницьке систематичне зросійщення («інтернаціоналізація»), витіснення національних мов (чим вищий рівень освіти, тим вища частка російської, її тотальність в армії, центральних ЗМІ), переманювання талантів в центр, з кращими умовами для розкриття таланту (науковця, театрал, співака), створення імперських осередків з перевагами (матеріально-технічними, кадровими, фінансовими, тощо) всередині колоній, переслідування культурних національних діячів, жорстке обмеження на комунікацію з іншими народами, культурами поза імперією, її контролем; індульгенція на незнання національних мов, культури для кадрів із імперії і ригідність в міжнародних відносинах, отримання кваліфікаційних переваг над іноземцями; зросійщення міст, забезпечення їм преференцій в освітній мобільності, знанні іноземної, штучне створення диспропорцій в освітніх рівнях сільських та міських шкіл, що закріплювалось на підсвідомих рівнях як комплекси неповноцінності і вторинності всіх культур по відношенню імперської; методичне насаджування в ландшафті культури імперських маркерів – топонімів, міфологем, символів, героїки, наративів; зумисна ландшафтна реконструкція національної культури під військові, економічні (будівництво ЧАЕС неподалік Києва), ідеолого-естетичні, великодержавницькі стратегії, пріоритети, смаки з культурною таксацією – оцінюванням (стимулюванням, заборонаю, покаранням, знищенням) продуктів творчості, самих творців, їх ранжування, дизайн в імперській штучній композиції у відповідності з імперськими стандартами, оспівуванням імперії, її примарних звершень, гіперболізація цивілізаційних надбань, а, насправді, убезпечення себе від її розпаду, припасування національних культур до потреб імперського експансіоністського проекту. Простір, час пронизані символами імперії. Сакралізується будь-хто (німкеня Катерини II, грузин Джугашвілі, А. Пушкін [2], ін.), будь-що, що зміцнює імперію: а) війна («священна війна»); б) міста («святий» Санкт-Петербург на окупованій Петром I землі як форпост експансії); «Севастополь – місто «рус-

кой слави» попри історію, депортації кримських татар, поразку в кримській війні 1853–1856 р., німецьку окупацію; в) імперський примус (священний обов'язок – «защитать родину») – йти вбивати в чужі краї.

У інституційно-функціональному відношенні для періодичної зовнішньої експансії і внутрішньої політичної стабільності імперії потрібні інституції – армія, поліцейський апарат, бюрократія, спецслужби, дипломатія. Імперська природа держави суттєво впливає на структуру, бюджет, розміри, роль, вагу армії, спецслужб в політичній системі, їх функціональні завдання. Еліта імперії (вчені, митці, попи) в грубій, «м'якій» формі покликана забезпечити політико-адміністративну, економіко-правову, психолого-етичну експансію, насильство.

Психологічно імперія базується на низьких емоціях, почуттях (від страху, ненависті, комплексів зверхності/меншовартості, лицемірства, до психологічної винагороди іноземцям за внутрішню трансформацію психіки в ідентифікації себе з імперцями, погорди). Все це формує імперську «тінь» (К. Юнг) в індивідуальному, елітарно-груповому і колективному психічному імперців, стає їх «другою натурою» – неусвідомлюваним психічним змістом, який витісняє людяне («першу натуру»). В процесі імперських «успіхів» нарощувана «тінь» стає психічним підґрунтям моральних імперативів імперців, які виправдовують фізичне знищення всіх, хто не приймає імперське насильство. В імперському моральному імперське насильство (нав'язування своєї «любви», «визволення») є «благом», «богоугодна справа». Неприйняття «любви» карається. Кількість знищених імперіями нараховує десятки мільйонів. В спотвореному ілюзіями, фобіями сприйнятті все це ретельно приховується (геноцид черкесів, чеченців, казахів, кримських татар, голодомори), зтирається з історичної пам'яті, фальсифікується (загарбані Казань, Астрахань – «приєднали»), експансія в Балтії – «прорубали вікно в Європу», військовий союз стає «возз'єднанням України і Росії», вторгнення в Угорщину, Чехословаччину, Афганістан – «інтернаціональна допомога», напад Муравйова на Київ – «братська допомога російського пролетаріату»), а увага зміщується на «цивілізаційні блага» імперії. Деструктивне психічне імперців інверсійно виправдовує («можна знищити») етично заборонене («Не вбий!»), блокує емпатію, толерантність, чесноти, любов до ближнього, деформує етос в аморальний [21].

Інститут релігії, церковна ідеологія в Росії є співучасником імперських злочинів. Православний «талібан» проявляється сьогодні не тільки в індоктринації вірян імперськими наративами, молитвами, співом на захист імперії, освяченні зброї, розповсюдженні літератури, а і у виправ-

данні тероризму держави росіян «волею бога» (це архангел Михайло запускає ракети по Україні, а не его-воля імперців), покладаючи відповідальність на провіденційні сили, владу, знімаючи з себе, переконуючи себе в аксіологічній правоті [9], богоугодності власних вчинків. Тож імперія неможлива без авторитаризму, що унеможливило демократію, підпорядковує етичні вартості, настанови надсуб'єктивним інтересам функціонування імперії. Авторитаричний лідер, правляча еліта імперії стають інструментами логіки імперської експансії. Вони психологічно не вільні відмовитись від експансії, бо це відмова від імперськості. Відмова, зазвичай, відбувається: 1) або під тиском зовнішніх обставин нежиттєздатності імперії та її природного розпаду; 2) в процесі травматичного досвіду, духовної (психологічної, морально-етичної, ідейно-світоглядної) революції в індивідуальній, масовій психіці, з усвідомленням, що досягнення імперських цілей веде до жорстокості, величезних жертв з обох воюючих сторін і суперечить свідомій декларованій настанові на Благо, добро, благородство, цінність життя, рівність людей перед Богом чи щодо природних прав на життя, свободу, щастя. Це ціннісний вибір в ситуації морального конфлікту всередині власної свідомості і вимагає певної громадянської, психічної, морально-етичної та духовно-світоглядної зрілості. Початок війни проти України – це і етичний виклик для росіян на стадії переходу до інформаційної доби, з яким вони вчергове не впорались. Британці за подібного виклику на індустріальній стадії відмовились від вибору агресії, надали Індії право на незалежність. Їм, за тактики ненасильства ахімси М. Ганді, індусів стало очевидно, що не можна бути демократією всередині і диктатурою зовні.

На доіндустріальній стадії росіяни були сліпим знаряддям правлячої еліти імперії, безвідмовно втягувались у війни, зокрема I-у світову. Лібералізація, початкова індустріалізація, рух націй, пропаганда контреліт, зречення царя сприяли зрушенню в свідомості. Констеляція психологічних, соціально-економічних, політичних, ідейно-світоглядних зрушень в свідомості призвела до кумулятивного ефекту відмови воювати за інтереси правлячих еліт, до розпаду імперії в 1917–1918 р., незалежності колоній.

Імперська матриця відтворила СРСР-імперію під новою ідейною оболонкою, яка приглушила імперський характер оновлення. Вуаль ілюзій комуністичної ідеології призвела до: 1) зміни ідейно-світоглядного модусу функціонування імперської свідомості росіян, не зачепивши глибин їх імперської психіки; 2) часткової аберації свідомості нещодавно звільнених націй, ілюзорних сподівань на сприятливі умови в межах комуністичного проекту, дозволивши імперії силоміць

відвоювати втрачене, окрім Польщі, Фінляндії, країн Балтії. Останні – загарбані пізніше; були окраїною імперії; з тривалим досвідом самостійності, національно самосвідомі, з громадянським суспільством, консолідованістю еліт, соціуму в неприйнятті російської матриці; з самоцінністю власної індивідуальності; межували з лібералізованими державами Заходу; перебували в складі імперії менший час і з більшою мовно-культурною дистанцією щодо російської, порівняно з українцями, білорусами; легше відокремились в своїй самосвідомості від матриці за кризи СРСР-імперії.

Матриця – це те, що є в основі свідомості. Вона задає образ світу, самосприйняття власної ідентичності, набір ментальних конструктив-концептів, емоційно-почуттєві стани й реакції на світ та власне самопочуття в ньому. Її імперське конструювання будується на основі імперського егоцентризму, що задається індивідуальним его авторитарного лідера та групового его його найближчого оточення. Відтак створюється групове несвідоме, яке підпорядковує собі колективне несвідоме. Психічна енергія несвідомого, проходячи крізь матричну структуру психічного, спотворюється наявними в несвідомому его-образами, ідентичностями, ідеями, Я-концепцією, енергіями емоцій, почуттів і виходить на поверхню свідомості з сукупністю ілюзій щодо реальності світу, його функціонування, належного відношення до нього і бажаної носієм свідомості реакції на сьогоденний стан цього світу. Отже, матриця свідомості – це створений носієм свідомості власний інформаційно-енергетичний каркас, через який протікає лібідо і зафарбовується змістом психічного (образів, ідей, емоцій, почуттів, волі), виходить на зовні як певна налаштованість (настанови, переконання, цінності, архетипи) прояву себе.

Створений на основі імперської его-матриці імперський образ світу раціоналізується у свідомих концептуальних конструктах, індоктринується в масову свідомість, тиражується засобами культури. В енергополях свідомості мас імперський симулякр починає жити своїм індивідуальним життям в його масовидних явищах психіки. Залежно від стадії розвитку імперії матриця може бути у латентному стані. Тоді екстеріоризовані її прояви експліцитно малопомітні. У відносинах між людьми, групами встановлюється певна рівновага. Коли імперія вичерпує екстенсивний ресурс розвитку і їй потрібні нові завоювання, імперська матриця активізується. Образ ворога і причини внутрішніх проблем імперці шукають поза своєю свідомістю. Їх его здійснює проєкції назовні, перенаправляючи колективне лібідо на об'єкт «загрози». Виникає психічне збурення і психічна мобілізація імперців, яка обумовлює і обґрунтовує потребу в політичній, військовій мобілізації. Збурення може набувати форм психічної епіде-

мії з готовністю виконувати верховну волю диктатора. Воля диктатора підпорядкована його его. Его стає внутрішнім диктатором психічного автократа, відсікаючи контраргументи совісті.

Міра засміченості імперськими симулякрами інформаційно-енергетичних полів мас робить їх залежними від пропагандистських атак імперської еліти. Чим менше індивідуалізовані суб'єкти і не спроможні до індивідуальної рефлексії щодо нав'язуваного інформаційного контенту, чим більше вони емоційно залучені в імперські переживання, почуття, психотравми, тим легше стають жертвами імперської політики еліти. Віддаючи свою волю владним імперцям, суб'єкти втрачають свою суб'єктність, стають знаряддям агресивних намірів диктатора. Більшість росіян є на догромадянському рівні, не усвідомлюють своїх конституційних прав, не готові їх відстоювати, як українці на Майданах. Це наслідок імперської свідомості. Їх імперськість унеможлиблює їх громадянськість. Стан громадянської інфантильності з «чолобитними» царю-президенту – закономірність існування імперії. Вона потребує авторитаризму, а він – безумовного послуху, підчинення. Паросткам демократії не прижитися. Ментальність росіян розвивалась в імперській оболонці, не виплекала в собі, не екстеріоризувала і не мала й декади розвитку демократії.

Матриця має властивість самовідновлюватися в психічному імперців, якщо вона не подолана демократичними зрушеннями в самоусвідомленні. Німцям це вдалося після поразки у II-й світовій. Шведи, позбувшись своєї імперської природи і ностальгії по імперії, вже понад 200 р. не воюють, мають найвищі рівні людського, економічного розвитку. Дві нагоди з розпадом своїх імперій росіяни не використали для зміни себе, своїх уявлень про функціонування соціуму, цикли планетарної демократизації. Імперські ілюзії, самообман лідерів, еліти, критичної маси імперців відтворювали матричне.

В путінській росії імперська матриця зазнала мутацій і паразитує на «цивілізаційній унікальності росії», духовних вченнях, в яких нібито знов тільки росія виступає як єдиний істинний носій Духу. В своїй варіативності матриця охоплює всі групи росіян, більшість з яких є активними імперцями: від олігархічно-бізнесових груп, політичних ортодоксів до верхівки конфесій і вірників, з їх економічними, психологічними зисками від експансії кремля. У всіх її варіаціях присутній імперський інваріант. Навіть опозиція Путіну (окремі професори, прихильники А. Навального, М. Ходарковського) розпад імперії приймає ледь не як катастрофу, до чого апелював Путін в пік заколоту Є. Пригожина. Визнаючи право України на територіальну цілісність, вони знов бачать росію як державу в сьогоденні її кордонах. Хіба

що теоретично готові відпустити окремі суб'єкти, як от Чечню, Татарстан. Скандали з «опозиційними» ЗМІ, які покинули росію («наші мальчікі» мерзнуть в окопах), напади росіян на українців за кордоном, масова підтримка росіянами затяжної війни засвідчують глибоку вкоріненість імперської матриці в свідомості пропутінських, антипутінських імперців, а її переважно поверхнєве, поодиноке обговорення не зачіпає онтологічної суті російського імперства, або категорично спростовується чи апологетично захищається. За Г. Акерман, саме імперська матриця є еталоном ідентичності російського загалу, об'єднуючою ідеалізацією для всіх епох політичного життя росії з прищеплюваними ідеями переваги російської імперії, мови, цивілізації і «принципом анексії російськомовного населення, де б воно не знаходилося» [20].

Які наслідки впливу імперської матриці на росіян? Вона не дозволяє росіянам без упереджень та імперських ілюзій глянути на себе, визнати свою імперську природу, її причину – імперське індивідуальне (авторитарно лідерське), групове (елітарне) та колективне его, яке задає імперську російську матрицю та вплив на колективну психіку. Матриця блокує: а) розкриття і усвідомлення механізму циклічного відтворення російської історії: імперія – диктатура – імперське самоствердження, розростання – війни (як засіб пограбування, мобілізації) – тимчасовий ріст – стагнація – криза імперії – війна (як спосіб виходу із кризи) – загибель імперії і її розпад на частини зі здобуттям незалежності колишніми колоніями – ось ланцюжок функціонування імперії, можливого урізаного самовідтворення при збереженні матриці і її носіїв; б) усвідомлення, чому у росіян при владі опиняються авторитарні лідери, деякі з котрих з ознаками яскраво виражених акцентуацій (Петр I, Катерина II, ін.), психосоціопатії (І. Грозний, Сталін, Путін); в) утвердження ліберально-демократичних паростків (шовінізм П. Століпіна як перепона реформуванню, імперські фобії реформаторських інтенцій М. Горбачова, Б. Єльцина, антипутінської опозиції), як тільки вони ставлять під сумнів імперську природу організації держави і вимагають дати свободу поневоленим народам імперії; г) самоусвідомлення активності внутрішнього опору індивідуального его лідерів, групового его еліти, его мас імперців, що активує «тінь» в колективному несвідомому, апелює до «перемоги» минулого, «величчя», унікальності імперії, спричиняючи спротив зникненню імперії, виходу із матриці; г) сприйняття своїх сусідів як рівноправних партнерів, прагнучи підпорядкувати собі. Звідси періодична напруга у відносинах, заморожені конфлікти, втручання у внутрішні справи сусідів, претензії на сферу впливу, війни, геноциди, державний терор. Зво-

ротне: недовіра, закономірне прагнення «подалі від Москви», до НАТО, ЄС.

Ядром імперської матриці є образ «величі», що: задає структуру всієї матриці, обумовлює її імперський зміст, характер, атрибутивні властивості, особливості російської імперської свідомості, мислення, почуттів, дій; символізований в гімнах («велика Русь»), звертаннях («ваша величність»), самоідентифікації («великороси»), подіях («велика вітчизняна», «велика ... революція»), будівлях (великий театр), особах (царів, вождів, діячів – «Петро Великий», «великий вождь», «менеджер», «поет»), досягненнях («велика перемога»), меті розвитку – великодержавності (століпінське: «Ім потрібні великі потрясіння, нам ... велика росія»); стає інструментом імперської соціалізації, конструктором нейролінгвістичного програмування психіки росіян, віддзеркалюючись в пікових «успіхах» («прорубали вікно в Європу», «Крим наш!»), з подальшим фіаско (розпад імперії), психотравмою («поставили на коліна»), реваншизмом (вставання з колін). Така велич – механізм компенсації безпомічності підданого перед тираном, його апаратом насилля й корупції. Матриця дозволяє легко порушувати договори без найменшого почуття каяття, а патріарху кірліу імператив «Не вбий!» переплавляти у «Вбий («защитай»), підеш в рай!» в ілюзорному почутті переваги православ'я, і попри християнське «Люби ближнього!» знімає табу на вбивство (етичний когнітивний дисонанс), адже навіть атеїсти дозріли до заборони смертної кари демократією.

Концептами матриці є месіанські міфологеми «Москва – третій Рим», «СРСР – авангард будівництва комунізму», «російська православна цивілізація» як форпост духовності. Імперська матриця – реакційна щодо демократії у всіх її формах: а) в царській, коли царат був оплотом монархічної реакції в Європі; б) радянській: «диктатура пролетаріату» – основа сталінського тоталітаризму «світової системи соціалізму» з трансформацією в авторитаризм маніпулятивного «демократичного народовладдя» при «провідній ролі КПРС» і Москви; в) за путінізму: «суверенна демократія» як інструмент імперського персоналістського авторитаризму і елітарного скочування в рашистський тоталітаризм. Панславізм, пролетарський інтернаціоналізм, «багатополярність світу» – ідеологічні маски матриці. Її его-ідентичностями є «великорос», «совок-інтернаціоналіст», «руській Z-патріот».

Отже, «велич» – складова матриці, «тіні», пружина рашизму, яка екстеріоризується, періодично активізується, самовиправдовується імперським его й виливається в криваві війни. Тінь себе проявляє, щоб бути поміченою, усвідомленою і подоланою «внутрішньою людиною» – цілісністю Вищого Я [21] та демократією, скорочуючи лаг

варіацій імперії (царська ~ 370 р, радянська ~ 70 р., путінська ~ 30 р.). Інваріантом матриці є її: 1) агресивність у формі війн, психологічно прихована від власного самоусвідомлення месіанством (визволення слов'ян, православних (болгар, греків, грузин, вірмен) з турецької неволі, Європи від Наполеона, трудящих з рабства капіталу; світу від фашизму; російськомовних від «нацистів»); 2) самовиправдання власних злочинів проти людяності особливою досконалістю «руського міра» – чистоти, істинності, правдивості (православ'я, комунізму, «руського міра» як найбільш чи єдино духовного); 3) епічність імперського мислення, заданого матрицею, що, мовляв, даний конфлікт неминучий, вирішується доля світобудови, бути чи не бути (якщо не ми, то ... правитимуть католики, капіталісти, ТНК, НАТО, ЛГТБ; захоплять наші ресурси; «геополітична катастрофа», «у нас не було іншого виходу»); 4) «сакральність» «міра», як богообраність Росії, росіян, православ'я, всесвітньо-історичної місії Росії/СРСР щодо людства, не дозволяючи сумніватися в своїй непогрішності; 5) нездатність визнати своїх помилок (визнання під тиском фактів пакту Рібентропа-Молотова – маленький епізод оприлюднення історичної правди про себе в системній брехні самовиправдання власних злочинів); 6) утопізм, як ідеалізована сублімація імперської мети до егоцентрованого вивищування себе над іншими (третій Рим, Кітеж Град, комунізм, «духовна православна цивілізація») – наслідок спотворення еросу (енергій любові) Духу, що прагне до Служіння Єдиному Життю; 7) універсальність, трансцендентність російської матриці як планетарного домінування росіян, їх експансіонізму: а) третя й остання світова імперія після римської і візантійської; б) остаточна перемога світової соціалістичної системи з СРСР/росією в авангарді; в) багатополярний світ з росією як військово-політичним центром зі своєю сферою «законних» інтересів, яка розповсюджується на весь пострадянський та постсоціалістичний простір («у росії немає меж»); 8) наявність ворогів: зовнішніх (імперія османська, британська, Наполеон, капіталізм/імперіалізм/фашизм, США/Захід/НАТО) і внутрішніх (декабристи, народовольці, соціал-революціонери, буржуазія, контрреволюціонери, вороги народу, дисиденти, іноагенти); 9) опора на силу (армія, флот, космічні, кібервійська), підкуп («шредеризація» західних еліт), економічну окупацію, а не рівноправне співробітництво; 10) гуртування довкола персони автократа (царя, генсека, президента); 11) погрози як засіб залякування («штик-ніж» [2, с.29], «можемо повторити», ядерні погрози); 12) непереможність росії, яка вела тільки захисні війни, не напала першою, її жертвовність, миролюбність; 13) імперський консенсус основних груп і контроліт щодо

«великої росії». За жорстокої боротьби імперських проєктів («білі»/«червоні»), імперія – незмінна мета. Праця К. Маркса про зовнішню політику царів не потрапила в 55-и томне зібрання, бо її напрямки, характер, методи повністю співпадали з «миролюбною» політикою СРСР; 14) лицемірство, віроломство (чисельні порушення договорів, зокрема з Україною).

Вихід із матриці – в самоусвідомленні своєї імперської «тіні», его з його ілюзіями, структури матриці і бажання її позбутися, що означає вихід із імперського образу «величчя» та обумовленої ним великодержавної ідентичності. Спроби «лібералів-кадетів», «гуманістів-більшовиків», «демократів-антикомуністів» утримати імперію в її імперських кордонах (в проєктах «білогвардійців», СРСР, СНД, «російська федерація» без надання права народам колоній вирішувати власну долю) не зупинили розпад імперії і через цикл вели до ресентименту, російського іредентизму, колоніальних воєн на новій технологічній основі з більшими жертвами. Досвід трьох імперій унаочнив: в імперській іпостасі росіяни є загрозою для себе, сусідів, світу.

Які можливі варіанти подолання матриці? Ідеальний (катарсис) – самокритичне сприйняття себе росіянами, добровільний усвідомлений вихід із матриці, визнання права поневолених на самовизначення, федералізація (стандарти ФРН, США), конфедерація чи самостійність регіонів-держав, як між чехами і словаками, референдуми, денуклеаризація, демократизація. Малоімовірність реалізації – відсутність самокритичності у більшості імперців, потужний механізм захисту імперського его, небажання нести відповідальність за злочини імперії.

Оновлюючий (визвольний): здобуття колоніями незалежності від метрополії, утворення кількох російських держав, самостійне розпорядження ресурсами, власне бачення шляхів розвитку. Позитиви сценарію: швидке подолання імперської ідентичності через зникнення образу та ідентичності великодержавності та великоросії, зняття табу на неможливість декількох російських держав, подібно до англомовних (США, Канада, Австралії, Нової Зеландії), франкомовних (Франції, Бельгії), німецькомовних (ФРН, Австрії, Швейцарії), китайськомовних (Тайвань, КНР, Сінгапур), чисельних іспано- та арабомовних держав, звільнення від імперської Москви, набуття навичок демократичної самоорганізації, налагодження рівноправних відносин з сусідами, світом, незалежно від розмірів, чисельності, рівня розвитку партнерів, використання ресурсів на розвиток, а не на війну, десталінізація, депутатизація, деімперіалізація, демілітаризація елітарної, масової свідомості, її демократизація. Такий варіант потребує поразки режиму у війні з Україною,

активності відцентрових сил колоній, регіонів, підтримки демократичних сил росії демократіями. Недолік: викликає вкрай гостре емоційне неприйняття імперцями-радикалами з ймовірністю їх збурення, як у 1917–1921 р.

Реформістський: часткова зміна режиму, часткове звільнення від імперії окремих колоніальних народів, матриця ослаблена, але зберігається, внутрішня тривала конфліктність між елітарними імперськими групами при аморфності громадянського суспільства, повільне зростання, авторитаризм зі слабкими навичками демократичної участі, федералізму і ймовірності наступного імперського рецидиву з появою радикальних авторитарних «реформаторів» з реваншистськими настановами і риторикою.

Найгірший (реакційний): «перемир'я» із збереженням окупації українських територій як збирання сил імперії для наступного «переможного» реваншу. Матриця зберігає свій потенціал, мутуючи під нові запити і приводи, авторитаризм – природний стан неусвідомленого функціонування матриці в надрах неопрацьованого несвідомого, наступна війна – питання часу.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Російська імперська матриця – продукт імперського его, основа імперськості. Матриця екстеріоризувалась в 3-х імперіях росіян – царській, радянській, путінській росії. Варіативність проявлялась в модифікаціях їх імперського образу величчя, ідентичності, концептів, форм імперських переживань, дій як прояву імперської «тіні». Інваріантом цих модифікацій є централізм, авторитаризм, експансія, агресивність у формі війн, самовиправдання власних злочинів проти людяності духовністю «русского міра», епічність мислення, сакральність, утопізм, як ідеалізована сублімація імперської мети, універсальність, як потяг до світової гегемонії, гуртування довкола персони автократа, погрози, сугестивне самонавіювання щодо непереможності росії, її самозахисту, жертвовності, миролюбності, імперський консенсус контреліт щодо збереження імперії, лицемірство, віроломство.

Збереження матриці – основа самовідтворення імперії. Катарсис через самоусвідомлення колективного его, «тіні», ілюзій, структури матриці, відмови від образу «величчя», великодержавної ідентичності – найоптимальніший, але малореалістичний через їх вікове імперство. Оновлення під тиском обставин (поразки у війні, звільнення колоній від московії) з утворенням низки російських держав потребує констеляції ендо- і екзогамних чинників. Реформістський сценарій не усуває ризику імперського рецидиву з появою радикальних авторитарних «реформаторів» з реваншистськими настановами і риторикою. Замороження окупації зберігає потенціал матриці, її агресив-

ний авторитаризм і черговий сплеск спотворених паду матриці імперій росіян – перспектива наукової матрицею енергій лібідо у війні. Алгоритм роз- вих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бочковський О. Поневолені народи царської імперії, їх національне відроджене та автономічні прямування. 1916. 223 с.
2. Буркало В. Імперська матриця свідомості пушкінського вірша «Наклепникам Росії» і її паралелі та декодування в Україні. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*: Науковий журнал / [відп. ред. к. пс. н. О. Лозинський]. Україна, Львів. Випуск 24, 2022. С.19-33.
3. Бушанський В. Структура російської імперської ідеології. *Політикус*. 2015. Вип. 1. С. 63-67.
4. Грабовський С. Російська матриця й алгоритми деколонізації (Рецензія на книгу: Агеєва Віра. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини: 2-е вид. випр. Київ: Віхола, 2023. 360 с.). *Українознавчий альманах*. 2023. Випуск 32. С. 59-65.
5. Грабовський С. Російська матриця: ліберальний націоналізм? *Тиждень*. 11.01. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/rosijska-matrytsia-liberalnyj-natsionalizm/>
6. Гриневич Л. Чи був Радянський Союз імперією, а Радянська Україна – колонією: контури сучасних наукових підходів. *Сторінки історії : збірник наукових праць*. 2019. Вип. 49. С. 190-204.
7. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
8. Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад/Перепад. з німецької Х. Назаркевич, наук. ред. М. Крикун. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. 360 с.
9. Лосєв І. Імперсько-християнський «Рускій мір». *Радіо Свобода*. 13.11. 2010. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/2219045.html>
10. Михальченко М. Україна – не Росія: ціннісний аспект відмінностей і загального. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 4. (54). С. 6-19.
11. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження = Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires: [монографія] / Пер. з англ. П. Грицака. К.: Критика, 2009. 198 с [1].
12. Мотиль О. СРСР як Російська імперія. Чим була радянська Україна? *Тиждень*. 13 Грудня 2012. URL: <https://tyzhden.ua/srsg-iak-rosijska-imperiia-chym-bula-radianska-ukraina/>
13. Нагорна Л. Реінкарнація імперії у наукових дискурсах: криза територіальних типологізацій чи геополітичний синдром? *Регіональна історія України. Збірник наукових статей*. Гол. ред. В. Смолій; відп. ред. Я. Верменич. Вип.4. К.: Інститут історії України НАН України, 2010. С. 97-112.
14. Пулюй І. Україна і її міжнародне політичне значення. 23 с. URL: <https://tntu.edu.ua/storage/news/92.pdf>
15. Харчук Р. Пушкін як російська матриця. 27.09.2022. URL: <https://nspu.com.ua/novini/roksana-harchuk-pushkin-yak-rosijska-matrytsya/>
16. Шершні над пріпвою. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9479>
17. Юнг К. Психологія несвідомого. К.: Вид. «Центр учбової літ-ри», 2022. 404 с.
18. Beissinger M.R. Rethinking Empire in the Wake of Soviet Collapse. *Ethnic Politics After Communism* / ed. by Z. Barany, R.G. Moser. Ithaca; L., 2005. P. 14-45.
19. Russia and Ukraine: The end of Empires and inhumanity. URL: <http://ascendedmasterlight.com/mothermary-on-russiasinvasion-of-ukraine/>
20. 25e édition des Ateliers Républicains. 2.03.2023. URL: <https://elnetwork.fr/ateliersrepublicains/25e-edition-des-ateliers-republicains/>
21. What is the Christ Self ? URL: <https://ascendedmasteranswers.com/what-is-the-christ-self/>